

معرفی و نقد دو ترجمه

● منطق گفت‌وگویی میخائیل باختین

● ترجمه داریوش کریمی

دکتر مجدالدین کیوانی

اخیراً (تابستان ۱۳۷۷) دو اثر ترجمه شده جزو انتشارات نشر مرکز به بازار کتاب آمده است که از لحاظ عمق اندیشه و بحث‌های تحلیلی قابل توجه است:

۱- منطق گفت‌وگویی میخائیل باختین، اثر تزوتان تودورف، ترجمه داریوش کریمی، در ۲۲۳ صفحه (۲۱۵ ص متن، ۳ ص واژه‌نامه انگلیسی-فارسی، و ۲ ص فهرست آثار "محفل باختین"، یعنی آثاری که صریحاً به نام باختین نشر یافته و آثاری (به احتمال زیاد از باختین اما) به نام دیگران. بها: ۸۹۰ تومان.

در هیچ جایی از کتاب به ملیت نویسنده اشاره‌ای نشده، ولی از قراین برمی‌آید که وی روسی یا آمریکایی روسی‌الاصلی است که کتاب را (به احتمال قریب به یقین) در آمریکا (به هر حال، خارج از شوروی، نک. ص ۳۵، پاینویس ۳ از منطق گفتگویی...) نوشته و جزو انتشارات دانشگاه مینی‌سوتا در ۱۹۸۴ منتشر کرده است. این نیز (لااقل برای این قلم) روشن نیست که کتاب اصلاً به چه زبانی نوشته شده؟ فرانسه یا انگلیسی؟ در پاینویس صفحه ۷ کتاب، مترجم صرفاً تذکر می‌دهد که "متن فرانسوی این کتاب در ۱۹۸۱ چاپ شده است". قدر مسلم این است که کتاب از انگلیسی به فارسی برگردانده شده است.

عنوان انگلیسی کتاب *Mikhail Bakhtin: The Dialogical Principle* است. علت انتخاب این عنوان را می‌توان از بیان خود نویسنده در آغاز فصل پنجم کتاب (ص ۱۲۱ ترجمه) دریافت: "هر گفتاری (utterance) همواره با گفتاری دیگر مربوط است... نظریه عمومی گفتار برای باختین صرفاً راهی است اجتناب‌ناپذیر در جهت مطالعه این جانب از مسأله. باختین برای اشارت به رابطه هر گفتار با گفتارهای دیگر از اصطلاح "منطق گفت‌وگویی" استفاده می‌کند..."

کتاب در چهار موضوع معرفت‌شناسی، فرا‌زبان‌شناسی، تاریخ ادبیات و انسان‌شناسی فلسفی تألیف یافته است. اجزاء کتاب، پس از پیشگفتار نویسنده، شامل ۷ فصل است که نخستین فصل عمدتاً به زندگینامه باختین اختصاص دارد. میخائیل میخائیلوویچ باختین (۱۸۹۵-۱۹۷۵) یکی از اندیشمندان بزرگ سده بیستم روسیه است. به نظر نویسنده کتاب (Tzvetan Todorov) در پیش‌گفتار خود (ص ۷) باختین "برجسته‌ترین اندیشمند شوروی در گستره علوم انسانی" و "بزرگ‌ترین نظریه پرداز در سده بیستم" است که به مناسبت رشته مورد علاقه‌اش "ادبیات"، به عرصه‌های نظری دیگری چون روان‌شناسی و علوم اجتماعی نیز روی آورد، چون این کار را برای تقویت نظریات خود ضروری می‌دانست. او مخصوصاً به علوم زبان‌شناسی توجه نشان می‌داد. در

سه کتابی که او (مستقلاً یا با همکاری یارانش) در پایان دهه بیست از دیدگاه مارکسیستی دربارهٔ روان‌شناسی، زبان‌شناسی و مطالعات ادبی نوشت، «بر تقابل عامل فردی و اجتماعی» تأکید ورزیده است. در این آثار، مکتب‌ها و جریان‌های فکری‌ئی که بر عامل فردی و غیر اجتماعی اصرار می‌ورزند، محکوم شده‌اند و عامل اجتماعی به‌عنوان نقطهٔ عزیمت ضروری در روان‌شناسی، زبان‌شناسی و مطالعات ادبی مارکسیستی تلقی شده است (ص ۶۵). ما همیشه به هنگام سخن گفتن فرد دیگری را به‌عنوان مخاطب در نظر داریم. این فرد دیگر (= گیرنده) نقشی صرفاً منفعل بر عهده ندارد. «همسخن در شکل دادن به معنای گفتار دخیل است» و این اهمیت عنصر اجتماعی زبان را می‌رساند. باختین بر این عقیده است که «هیچ گفته‌ای را ... نمی‌توان به‌گونه‌ی نسبت داد، زیرا گفتهٔ کنش متقابل بین افراد همسخن است» (ص ۶۶).

منطقی‌گفتگویی ... شامل دیدگاه‌های فلسفی و آراء عمیق و غالباً پیچیده در مسائل ادبیات و علوم انسانی است. تودوروف دربارهٔ اندیشه و لحن بیان باختین می‌گوید «اندیشهٔ باختین غنی، پیچیده و جذاب است و هر چند در نفس خود مبهم و نامفهوم نیست، دستیابی به آن به‌ویژه دشوار است.» (ص ۱۰) علت این پیچیدگی شاید همان باشد که باختین خود از آن به‌عنوان «نا تمامی» در بیان و شرح اندیشه‌های خویش یاد می‌کند. او می‌گوید «ویژگی درونی بسیاری از افکار من ناتمام ماندن آنهاست ... در آثارم نیز ناتمامی قابل توجهی دیده می‌شود و این نه ناتمامی اندیشه، بلکه ناتمامی در بیان و شرح اندیشه است» (صص ۱۲-۱۳). در جایی از پیش‌گفتار، تودوروف نگران به نظر می‌رسد که مبادا خوانندگان غیر روسی (نظرش به غربیان است) سخنان باختین را درست فهم نکنند. وی تصریح می‌کند که «دشواری‌هایی در انتظار خوانندهٔ باختین است» (ص ۱۳)، و در ادامه می‌افزاید آشنایی غربیان با نوشته‌های باختین از طریق ترجمه‌های آثار او بوده است؛ ولی تودوروف در صحت این ترجمه‌ها ابراز تردید می‌کند. نگران‌کننده‌تر این که «باختین به وسیلهٔ کسانی ترجمه شده است که با دستگاه نظری وی آشنایی نداشته، یا آن را به‌درستی درک نکرده‌اند ... نتیجهٔ این وضع این است که برای مفاهیم کلیدی ... معادلهای گمراه‌کننده ارائه می‌شود و یا حتی مترجمی که می‌خواهد از تکرار و ابهام حذر کند به سادگی به خود جرأت می‌دهد که این مفاهیم را حذف کند. از این گذشته، گاه یک واژه روسی را مترجمان مختلف به صورت‌های مختلف ترجمه کرده‌اند.» (ص ۱۴)

تودوروف از یک طرف به لحاظ اهمیتی که اندیشه‌ها و نظرات باختین داشته، و از طرف دیگر، به سبب دیربایی آن اندیشه؛ به فکر تألیف کتاب مورد بررسی افتاده و سعی کرده باختین را به زبانی قابل فهم معرفی کند. برای این منظور، او به سرچشمه‌های اندیشه‌های باختین مراجعه کرده، یعنی به اصلی آثار وی، و به قول خود او، کوشیده تا «بافراهم آوردن نوعی مونتاژ، چیزی بین‌گزیدهٔ آثار و شرح و تحشیه»، باختین را به خواننده بشناساند. (ص ۱۵) با این همه، چون اندیشه‌های باختین اساساً غامض و پیچیده بوده، لاجرم شرح و معرفی آن هم نمی‌توانسته بیش از اندازهٔ معینی ساده و واضح شده باشد. باید حق داد که فکرهای عمیق و از درون پیوسته با اندیشه‌های فرعی‌تر را می‌توان فقط تا حدی آسان و قابل فهم تر کرد. اصرار در ساده‌سازی بیش از اندازه این خطر را دارد که مطالب از اصل

خود دور بیفتند. ترجمهٔ چنین آثاری هم طبعاً نمی‌تواند بسیار زود یاب و "سهل الهضم" باشد. مترجم محترم تلاش خود را در برگردان هر چه روشن تر افکار تودوروف - که اساساً از آن باختین است - کرده است، منتها جای جای ترجمهٔ او که احتمالاً اندیشه‌ها را زیاد دیر یاب بوده، مبهم و دیریاب از آب درآمده است. متأسفانه در پاره‌ای جاها ردهٔ ساختارهای زبان انگلیسی و مواردی از ترجمه‌های صوری و تحت‌اللفظی به چشم می‌خورد که موجب شده نثر ترجمه آن روانی و خوانایی دلخواه را نداشته باشد. بی‌تردید اصل منطق گفتگویی... برای اهل اصطلاح و متخصصان نوشته شده است؛ مطالعهٔ ترجمهٔ آن نیز علی‌القاعده بیشتر از عهدهٔ متخصصان برمی‌آید تا خوانندگان عادی. به هر تقدیر، توفیق مترجم را تا همین حد نیز باید تبریک گفت و پاس داشت.

* * * * *

● قدرت اسطوره

● ترجمه عباس مخبر

۲- قدرت اسطوره (*The Power of Myth*)، اثر جوزف کمبل آمریکایی، ترجمه عباس مخبر، شامل پیش‌گفتاری از بیل مویرز (B. Moyers)، ۸ فصل، فهرست اعلام (جمعاً ۳۴۴ ص) و شماری تصویر. قیمت ۱۵۵۰۰ ریال. این کتاب در واقع متن مصاحبه‌ای است که بیل مویرز، روزنامه‌نگار معروف امریکایی - برای پخش از شبکهٔ تلویزیونی PBS - با کمبل انجام داده است. این مصاحبه که در سالهای ۱۹۸۵ و ۱۹۸۶ ضبط شد، پس از پخش چنان با استقبال مردم روبرو شد که تصمیم گرفتند آن را به قالب کتابی در آورند. بدین منظور خانم بتی فلاورز (Betty Flowers) مدرس شعر و اسطوره در دانشگاه آستین تکزاس، مصاحبه را ویرایش کرده، و نتیجهٔ کار او نخست در ۱۹۹۱ و باز، همراه با تصاویری چند که مفاهیم اسطوره‌ای را مجسم می‌کنند، در ۱۹۸۸ به چاپ رسید.

کمبل (۱۹۰۴-۱۹۸۷) استاد اسطوره‌شناسی کالج سارا لارنس، که از برجسته‌ترین اسطوره‌شناسان جهان و صاحب تألیفات متعدد در این حوزه است، عصارهٔ نزدیک به چهل سال مطالعه و تدریس خود را در اسطوره‌شناسی در قدرت اسطوره عرضه کرده است. کتاب او سرشار از اطلاعات و تحلیل‌های عمیق و خواندنی و تشریح و تحلیل رمز و رازهایی است که در پشت هزاران اسطوره در سراسر جهان طی قرون متمادی، شکل گرفته، تحویل یافته و در ذهن تاریخی هر قوم و قبیله‌ای جای گرفته است. اسطوره‌ها از دید این محقق مثنی قصهٔ خرافی، بی‌معنا و تُتک مایه نیست. هر یک پیامی و فلسفه‌ای دارند که از دنیای درون و زوایای ذهن کنجکاو بشر سرچشمه گرفته است. کمبل معتقد است که ظهور اساطیر همپا و هماهنگ با نوع زندگی مردم تحول یافته است. آنگاه که قبایل ابتدایی از راه شکار گذران زندگی می‌کردند، داستان‌هایی در تفسیر اسرار زندگی پیرامون خود آفریدند که با داستان‌هایی که بعدها در دوران زندگی کشاورزی خلق کردند، تفاوت داشت. اسطوره‌ها از ارزش‌های جاودانی پیرامون زندگی ما سخن می‌گویند. داستان‌های اسطوره‌ها "شما را در مقابل چشم‌اندازی از

آنچه برایتان اتفاق می‌افتد قرار می‌دهد." اطلاعات مندرج در این داستان‌ها "جسته‌گریخته از روزگاران کهن، و ناظر به مضمون‌هایی که به زندگی بشر یاری رسانده‌اند، تمدن‌ها را پدید آورده‌اند، و در گذر هزاره‌ها ادیان را تغذیه کرده‌اند" (ص ۲۰). اسطوره‌های ملل اساساً از مسائلی یکسان سخن می‌گویند. فقط در دوره‌های مختلف پوشش متفاوتی پیدا می‌کنند، "درست مانند آن است که یک نمایشنامه را به محلی دیگر برده باشیم، و در هر مکان بازیگران محلی لباسهای محلی بپوشند و همان نمایشنامه را اجرا کنند (ص ۷۱).

مؤلف قدرت اسطوره، به داستان‌های اساطیر یک قوم و دو قوم و یک دوره و دو دوره بسنده نکرده است. او از اسطوره‌های نخستین انسان‌ها، قبایل ابتدایی، غارنشین‌های نقاط مختلف جهان مانند سرخ‌پوستهای قاره جدید، حوزه اقیانوسیه، چین و ژاپن، هند، بابل، ایسلند و آلمان، از شتمها، هندوها، بودائیها، یهودیان و مسیحیان همه و همه سخن می‌گوید. به کتاب‌های دینی و مقدس که حاوی بسیاری از اسطوره‌های ملل است اشاره می‌کند - کتاب مقدس، اوپانیشواها، قرآن و ... موضوعات اساطیری ده‌ها نوشته معروف چون *کمدی الهی* دانته، داستانهای شاه آرتور، زیگفرید (قهرمان اساطیری ژرمنی)، جنگ و صلح تولستوی، *دن کیشوت* سروانتس، *شب عزای فینگان*‌ها از جمیز جویس، و *هملت شکسپیر* - و برای هر یک تحلیلی روانکاوانه و مردم‌شناختی ارائه می‌نماید. ما در قدرت اسطوره به بسیاری از داستان‌ها و شخصیت‌هایی که غالباً میان یهودیان، مسیحیان و مسلمانان مشترک‌اند برمی‌خوریم، از قبیل *قصه آفرینش*، آدم و حوا، هابیل و قابیل، باغ عدن، بابل، بهشت و جهنم، روح القدس، الیاس، موسی، حزقیل، عروج عیسی، شیطان، یحیای معتمدان، یعقوب. او در باب هر یک از این اشخاص و رویدادها حرفی برای گفتن دارد که خواندنی است. از بحث‌های عمیق و جالب کتاب کمبل، موضوع فصل ۸، "نقابهای جاودانگی" (*Masks of Eternity*) است که به فصل مشترک همه فرهنگ‌ها یعنی نیاز به خدا (ص ۳۰۳) می‌پردازد. او تأکید می‌کند که تصور ملت‌ها و نحل‌های مختلف از خداوند متفاوت است، ولی همه آن‌ها معتقد به وجود بُعدی در کائنات هستند که بزرگ‌تر از هر انسانی است.

مترجم قدرت اسطوره، قبلاً هشت کتاب دیگر در زمینه اسطوره به فارسی برگردانده است و بنابراین فرد ناآشنایی با این حوزه نیست. او مطمئناً از تجربه‌ای که از ترجمه هشت کتاب قبلی کسب کرده، در برگردان کتاب مورد بررسی استفاده کرده و لذا این جدیدترین ترجمه وی باید روان‌تر، قابل اطمینان‌تر و کلاً خواندنی‌تر باشد. از آنجا که کلمات و اصطلاحات تخصصی و نیمه تخصصی کتاب کم نیست، جای یک واژه‌نامه انگلیسی-فارسی یا فارسی-انگلیسی در پایان کتاب خالی است. پاره‌ای از معادل‌های فارسی یا متداول‌ترین و جاافتاده‌ترین‌ها نیست، یا در درستی آنها اطمینان صددرصد وجود ندارد. مثلاً، معادل *anthropomorphize* (p. 257) "انسان ریخت کردن" را می‌بینیم، که به نظر نمی‌رسد کسی دیگر آن را به کار برده باشد، یا شاید به ندرت به کار گرفته شده باشد. قبلاً مترجمان دیگری "انسان‌انگاری خدا"، تشبیه (در برابر تعطیل)، "انسان وار انگاری" "انسان‌گونه‌انگاری"، و (معادل نه چندان چشم‌وگوش‌نوازی، از مرحوم احمد آرام) "انسان شکل‌گیری" را به کار

برده بودند که بعضی از آنها ارجح از "انسان ریخت کردن" به نظر می‌رسد. behavioristic psychology به "روان‌شناختی رفتارگر" ترجمه شده که (اگر غلط مطبعی منتفی باشد) معادل صحیحی نیست و می‌تواند جای خود را به روان‌شناسی رفتارگر (یانه) بدهد. "علوم جسمانی" (ص ۱۹۸) به عنوان برابر physical sciences (p.160) برگزیده شده که غلط فاحش است، علوم طبیعی، معادل فارسی متداولی است. personify (p.259) به "شخصی کردن" (ص ۳۰۳) ترجمه شده است. "شخصی کردن" در فارسی معنای خصوصی‌سازی، استفاده شخصی کردن و امثال اینها را القاء می‌کند. پیشتر، معادلهای "تشخص"، "شخصیت بخشیدن"، "انسان‌وار انگاشتن" و "تشخیص" را داشته‌ایم. بهتر بود مترجم محترم یکی از اینها را به جای "شخصی کردن" به کار می‌برد. معادل‌های متداول‌تر image صورت خیال، خیال، صورت ذهنی، نگاره، نگاره ذهنی، صورت خیالی و تصویر ذهنی است. ظاهراً تنها یکی از مترجمان "انگاره" را معادل image انتخاب کرده باشد. "انگاره" ذهن را بیشتر به معنای "فرض" و "گمان" سوق می‌دهد تا صورت خیالی. مترجم قدرت اسطوره همه جا "انگاره" (مثلاً صص ۲۵۰ و ۲۶۷) را به کار برده است که می‌تواند مفهوم نادرستی به خواننده منتقل کند. به سبب تشبثی که متأسفانه در بسیاری از معادل‌های اصطلاحات فرنگی در فارسی رایج شده، الحاق واژه‌نامه‌ای شامل این قبیل کلمات در پایان هر ترجمه ضروری به نظر می‌رسد. حُسن چنین واژه‌نامه‌ای در این است که خوانندگان آشنا با زبان خارجی که برای اصطلاحات علمی آن زبان معادل‌هایی در ذهن دارند مطمئن می‌شوند که آنچه در ذهن دارند با معادل‌های مندرج در واژه‌نامه منطبق هست یا نیست، و الاً احتمال آن هست که آنچه ایشان از فلان اصطلاح در ذهن دارند دقیقاً آن نباشد که مورد نظر نویسنده اصلی بوده است.